

Klaas Jager (SOVON)

BROEDVOGELS EN BEHEER VAN DE DELLEBOERSTERHEIDE EN DE DIAKONIEVENE

In het voorjaar van 2004 zijn, in opdracht van It Fryske Gea, de Delleboersterheide en de Diakonievene geïnventariseerd op broedvogels. Deze inventarisatie betrof een integrale basiskartering uitgevoerd door de auteur van dit artikel, namens SOVON Vogelonderzoek Nederland. De broedvogelgegevens worden, als waardevolle indicatoren van biotoopontwikkelingen, gebruikt bij de beoordeling en uitvoering van het beheer. Dit artikel geeft de resultaten van de inventarisatie weer, waarbij tevens een vergelijking wordt gemaakt met een broedvogelkartering uit 1997. Het artikel wordt afgesloten met enkele conclusies en adviezen.

Gebied

De Delleboersterheide en de Diakonievene liggen in Zuidoost-Fryslân, iets ten oosten van het dorp Oldeberkoop. Het natuurgebied strekt zich met een totale oppervlakte van bijna 240 ha uit over de zuidflank van het Tjongerkanaal, het vroegere riviertje de Tjonger. Het geheel is te karakteriseren als een licht glooiend beekdallandschap met oude meanders, bos, heidevelden en grasland. Figuur 1 laat van de verschillende terreintypen de oppervlakteverdeling in percentages zien.

Het gebied is, gaande van oost naar west, ingedeeld in de Diakonievene (44 ha), de Catspoele (26 ha), de Delleboersterheide (109 ha) en de Hoorn (60 ha). De Hoorn is in de vogelbroedtijd van 15 maart tot 1 juli afgesloten voor publiek; in de overige terreinen geldt sinds 1997 vrije toegang voor wandelaars. De wandelpaden zijn veelal om de gebieden heen geleid, waardoor de verstoring meevalt.

Kenschets van de terreintypen

Bos (en struweel) Het meeste bos, grotendeels voormalig eikenhakhout, is te vinden langs de randen. De Diakonievene is meer begroeid met naaldbout, waaronder aangeplante Grove dennen. De hoofdmoot van het bos is dermate oud dat er vrij veel dode en kwijnende bomen voorhanden zijn. Langs het Tjongerkanaal is het eikenbos op de lemige ondergrond gemengd met Beuk. Op de armere grond groeit voornamelijk Zachte berk en hier en daar Hulst. Spontaan verboste heide bestaat vooral uit Grove den, met verspreide groepjes Zachte berken en Zomereiken. Het assortiment struiken en natuurlijk gelaagde mantelzomen is minder goed ontwikkeld, hoewel aan de

De Delleboersterheide

foto: Karin Uilhoorn

Tjongerkant plaatselijk een redelijk aandeel Vuilboom voorkomt. De kruidlaag wordt gedomineerd door Pijpenstrootje, met lokaal Blauwe bosbes. Verder komen in het gebied langgerekte boomwallen/singels voor (met populieren) en groepsgewijze aanplant met doornstruiken. Op nattere plaatsen, zoals langs oude en herstelde Tjongermeanders evenals op de pingoruïne op de Hoorn, is wilgenbos opgeslagen.

Heide Het grootste, aaneengesloten heideveld (van ruim 30 ha) ligt op de Delleboersterheide. De op natte plaatsen staande Dopheide en de droger groeiende Struikheide komen vrijwel evenveel voor, wat de reliëfrijke structuur tussen hoog en laag in het heideterrein goed tot uitdrukking brengt. Op de overgangen groeit plaatselijk ook Kraaiheide. Tussen de voormalige stuifduinen liggen vennen en drassige laagten, lokaal nog met levend hoogveen. Op een aantal plaatsen treedt

verruiging of verbossing op. Hier zijn Pijpenstrootje en diverse loofstruiken, waaronder de markante Gagel, beeldbepalend. De overige heide bestaat uit kleine, door bos omsloten veldjes op de Catspoele en de Diakonievene.

Grasland (en ruigte) Het grootste aandeel open grasland bevindt zich op de Hoorn. Dit terrein wordt reeds lang begraasd en bestaat hoofdzakelijk uit korte vegetaties van Borstelgras en Buntgras, kenmerkend voor droog (hei)schraal grasland. Plaatselijk groeit hier, vooral op nattere plaatsen, vrij massaal Pitrus en Akkerdistel. Op de zandruggen is de bodem het schaars bedekt. Lokaal ligt het zand hier bloot, waardoor de mogelijkheid op verstuiwing bestaat. Konijnenholen (meest oude) geven extra structuur aan de bodem. Verder liggen in het bos ten noorden van de Delleboersterheide enkele schraalgraslandjes en is grasland aanwezig op de natuurontwikkeling op

Tabel 1. Beheersmaatregelen per terrein in de periode 1980-2004.

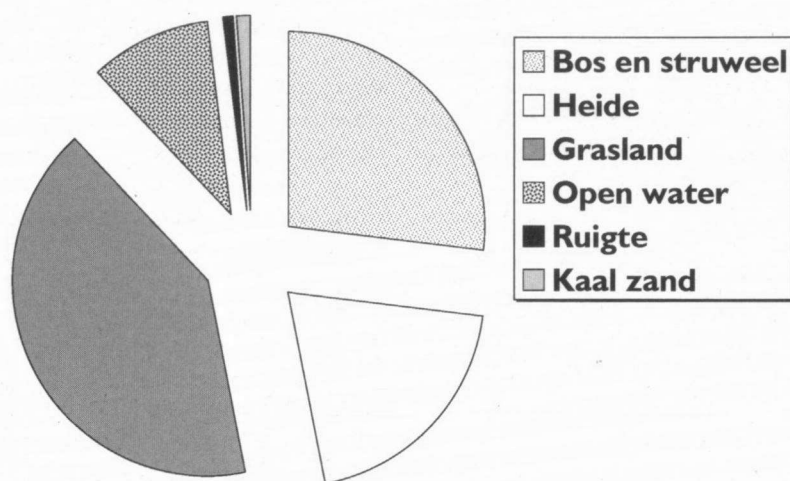
Deelgebied	Terreintypen	Jaren	Beheersingrepen en maatregelen 1980-2004
De Hoorn	grasland	1981	Introductie van jaarrondbegrazing (en meer soorten grazers). Uitbreiding via natuurontwikkeling in voormalige agrarische percelen.
		1990-92	
	open water	1988	Herstel en opschonen van oude meanders. Graven van natte laagten en poelen en dempen van sloten.
		1991-92	
Delleboersterheide	bos	1999	Kappen van inhammen in bosranden en andere open plekken. Plaggen van heide en oeverzones rond vennen.
		1985-88	
	heide en grasland	1988	Plaggen en opschonen van natte laagte aan noordoostkant. Natuurontwikkeling: omvorming van landbouwgrond voor uitbreiding van heide en heischraal grasland, herstel van reliëf en dempen van sloten.
		1991-92	
	grasland	2003	Plaggen en opschonen van natte laagten. Introductie van jaarrondbegrazing (met meer soorten grazers).
		1981	
Catspoele	open water	1991-92	Natuurontwikkeling: graven van diverse poelen in voormalige landbouwgrond.
		1981	
	heide en grasland	1991-92	Natuurontwikkeling: graven van natte laagte op voormalige landbouwgrond in aansluiting op de Delleboersterheide.
Diakonievène	open water	1988	Opschonen van het ven.
		1988	
	bos	1980	Natuurontwikkeling: graven van poelen en herstellen van reliëf.
	grasland	1994	Natuurontwikkeling: graven van poelen en herstellen van reliëf.
		1994	

vroegere landbouwgronden in de Delleboersterheide en de Diakonievène.

Open water Het aandeel open water komt op het conto van meanders, vennen, poelen en pingoruïnes. In het noor-

den van de Delleboersterheide en in het midden van de Hoorn slingeren een paar herstelde meanders. Verspreid liggen enkele vennen en poelen op de Hoorn, de heide en de natuurontwikkeling van de Delleboersterheide, Diakonievène en

Catspoele. Verder zijn twee pingoruïnes aanwezig op de Hoorn en de Diakonievène. Op de Hoorn zijn na vervening twee kleine petgaten overgebleven in de pingoruïne. De pingo van de Diakonievène vormt een robuuste waterplas met dode berkenstaken en natte ruigten op onverveende stroken.

Oppervlakteverdeling (%)

Figuur 1. Oppervlakteverdeling van verschillende terreintypen in de Delleboersterheide en de Diakonievène.

Beheerssituatie 1980-2004 in vogelvlucht

Het bosbeheer is al geruime tijd, naast handhaving van oud bos, geënt op een meer natuurlijk bos met een open structuur (De Wit 1980). Om dat te stimuleren worden periodiek boomvellingen uitgevoerd en is er een permanente bereikbaarheid voor de grazers. Het beheer van de heide richt zich op goed ontwikkelde, open heidevegetaties. Maatregelen om dit te bereiken zijn plaggen, maaien, verwijdering van opslag en bomen, vooral in de randzones. Begin jaren '90 is er zowel op de Delleboersterheide als op de Diakonievène natuurontwikkeling gerealiseerd op vroegere landbouwgrond. De bedoeling hiervan was om meer (hei)schraal grasland en heide te creëren. Dit lukt redelijk, maar op de lagere gelegen delen

overheerst plaatselijk Pitrus. Om dit de kop in te drukken, wordt hier gemaaid. Dit gebeurt gefaseerd, zodat in het gebied levende reptielen (Adders en Ringslangen) voldoende dekking overhouden. Ten aanzien van het openhouden van de graslanden geldt de mogelijkheid van jaar-rondbegrazing met schapen, Schotse hooglanders, Exmoor pony's en Gallo-ways. De heischrale grasveldjes die het gebied rijk is, worden laat in de zomer gemaaid, waarna het maaisel wordt afgevoerd.

Voor een duidelijker beeld van het beheer in de diverse terreintypes volgt hier een overzicht van de beheersituatie in de laatste decennia. In de periode 1980-2004 zijn, naast het gangbare beheer, diverse ingrepen of maatregelen uitgevoerd die effect uitoefenen op biotoop- en habitatomstandigheden van broedvogels. In tabel 1 worden de meest relevante daarvan genoemd. Maatregelen ter verbetering van de integrale waterhuishouding houden in dat het gebied over een eigen waterhuishouding beschikt, doordat afwatering vanuit de agrarische omgeving om het gebied geleid wordt, terwijl oude waterlossingen zijn gedempt.

Broedvogelinventarisatie 2004

De broedvogelinventarisatie van 2004 betrof een basiskartering ten behoeve van een beheersevaluatie. De focus was gericht op gegevensverzameling over de verspreiding en aantallen van alle vogels van de BMP-lijst bijzondere soorten (van het Broedvogel Monitoring Project). Hierop staan bedreigde en kwetsbare soorten van de Rode Lijst. Ten tijde van het onderzoek is uitgegaan van de (inmiddels herziene) Rode Lijst volgens Osieck & Hustings (1994). Aanvullend zijn vijf algemene vogelsoorten meegeteld die nuttige informatie kunnen geven voor het beheer: Zwartkop, Grote bonte specht, Boomkruiper, Matkop en Rietgors.

Directe aanleiding voor de inventarisatie was dat de terreinbeheerder wilde weten:

- * welke zeldzame en schaarse, voor het beheer nuttige broedvogels er in het gebied voorkomen,
- * wat de territoriale en kwantitatieve verspreiding van beoogde soorten is,

Tabel 2. Vastgestelde soorten en aantallen broedvogels met dichtheden per 100 ha in de Diakonievene (44 ha) in 2004. Rode-lijstsoorten zijn vet weergegeven en zijn gebaseerd op Osieck & Hustings (1994).

Soorten	N	N/100 ha	Soorten	N	N/100 ha
Dodaars	11	25,0	Gekraagde roodstaart	3	6,8
Geeoorde fuut	2	4,5	Sprinkhaanzanger	2	4,5
Grauwe gans	3	6,8	Grote lijster	4	9,1
Canadese gans	1	2,2	Grasmus	2	4,5
Nijlgans	2	4,5	Zwartkop	9	20,5
Wintertaling	3	6,8	Bonte vliegenvanger	2	4,5
Zomertaling	2	4,5	Glanskop	1	2,2
Kuifeend	6	13,6	Matkop	1	2,2
Buizerd	1	2,2	Boomkruiper	5	11,4
Waterral	3	6,8	Wielewaal	1	2,2
Kokmeeuw	80	181,8	Putter	1	2,2
Grote bonte specht	4	9,1	Goudvink	1	2,2
Boompieper	7	15,9	Appelvink	1	2,2
Blauwborst	1	2,2	Geelgors	6	13,6
Roodborsttapuit	1	2,2	Rietgors	8	18,2

- * wat de betekenis en de mogelijkheden van de Delleboersterheide en de Diakonievene voor broedvogels zijn.

Bij de inventarisatie en interpretatie van de gegevens zijn de nieuwste richtlijnen van de SOVON-handleiding aangehouden (Van Dijk 2004). Het natuurgebied is van maart tot en met juni in vijf integrale veldbezoeken te voet doorkruist. Voor schemeractieve vogels (Bosuil, Ransuil, Houtsnip en Nachtzwaluw) en voor vogels die later kunnen arriveren (Wespendief, Boomvalk, Kwartel, Paapje, Wielewaal en Grauwe klauwier) zijn soortgerichte bezoeken gebracht in maart, juni en juli. Er is geen gebruik gemaakt van een geluidsrecorder.

Resultaten

In totaal zijn op de Delleboersterheide en de Diakonievene 76 soorten broedvogels vastgesteld, waarvan er 49 gebiedsdekkend zijn geteld. Acht soorten staan vermeld op de Rode Lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland (Osieck & Hustings 1994): Dodaars, Geeoorde fuut, Zomertaling, Paapje, Roodborsttapuit, Tapuit, Grauwe klauwier en Geelgors. Overige, als (waarschijnlijke) broedvogel opgemerkte, niet kwantitatief getelde soorten waren: Wilde eend, Soepeend, Fazant, Waterhoen, Meerkoet, Houtduif, Holenduif, Koekoek, Witte kwikstaart, Winterkoning, Heggenmus, Roodborst, Merel, Zanglijster, Bosrietzanger, Tuinfluiter, Tjiftjaf, Fitis, Staart-

mees, Pimpelmees, Koolmees, Gaai, Ekster, Zwarte kraai, Spreeuw en Vink. In de tabellen 2 en 3 staan de per gebied vastgestelde soorten en aantallen vermeld.

Vergelijking met de broedvogelkartering van 1997

Ook in 1997 is de Delleboersterheide geïnventarieerd, maar exclusief Diakonievene. Dit is gebeurd door de Vogelwerkgroep van de Jeugdbond voor Natuur- en Milieustudie Drachten en Meppel (Kloosterman et al. 1997). Hoewel de methode dezelfde was, verschilde de werkwijze in het veld omdat in 1997 door vier personen in aparte gebiedsdelen is geteld. Bovendien zijn destijds zeven ronden gelopen tegen vijf ronden in 2004.

Wanneer aantalveranderingen onder de loep worden genomen, moet rekening worden gehouden met waarnemingseffecten en afwijkende aantallen tussen verschillende tellers (Van Dijk 2004). Vooral bij vogels die grote dichtheden kunnen vormen, of soorten die het hele gebied doorpendelen, kan dit effect zich voordoen. Ook factoren als toeval, regionale ontwikkelingen en wisselende weersinvloeden spelen een rol. Het geven van een eenduidige verklaring voor iedere aantalverandering blijft dus lastig. De vergelijking betreft slechts een globale indicatie ten aanzien van eventuele trends.

In tabel 3 staan de aantallen uit 1997 en 2004 van alle integraal getelde soorten

Tabel 3. Vastgestelde soorten en aantallen in de Delleboersterheide, de Hoorn en de Catspoele (195 ha) in 1997 en 2004 met dichtheden per 100 ha. Rode-lijstsoorten zijn vet weergegeven en zijn gebaseerd op Osieck & Hustings (1994). Verschillen van meer dan 50% zijn geïnterpreteerd als toe- of afname, waarbij de aannemelijke (combinatie van) oorzaken wordt aangegeven.

Soorten	1997		2004		Trend	Aannemelijke (combinatie van) oorzaken
	N	N/100 ha	N	N/100 ha		
Dodaars	0	0	6	3,0	+	toeval / aantalsschommeling
Knobbelzwaan	0	0	1	0,5	+	toeval
Grauwe gans	0	0	1	0,5	+	landelijke trend
Nijlgans	0	0	2	1,0	+	landelijke trend
Krakeend	0	0	2	1,0	+	landelijke trend
Wintertaling	0	0	4	2,0	+	biotoopverandering / waarnemersverschil
Slobeend	0	0	1	0,5	+	biotoopverandering / toeval
Kuifeend	1	0,5	2	1,0	+	toeval
Havik	0	0	1	0,5	+	toeval
Buizerd	2	1,0	6	3,0	+	landelijke trend
Torenvalk	1	0,5	0	0	-	toeval
Boomvalk	1	0,5	1	0,5	=	-
Kwartel	1	0,5	2	1,0	+	aantalsschommeling / toeval
Scholekster	3	1,5	1	0,5	-	landelijke trend
Kievit	3	1,5	7	3,5	+	biotoopverandering
Watersnip	6	3,0	0	0	-	waarnemersverschil
Grutto	2	1,0	0	0	-	landelijke trend
Wulp	2	1,0	0	0	-	onbekend
Zomertortel	1	0,5	0	0	-	landelijke trend / toeval
Ransuil	0	0	2	1,0	+	toeval / voedselaanbod
Grote bonte specht	21	10,8	9	4,6	-	waarnemersverschil
Kleine bonte specht	1	0,5	4	2,0	+	uitbreiding verspreidingsgebied / biotoopverandering
Veldleeuwrik	23	11,8	31	15,9	=	-
Boompieper	45	23,1	48	24,6	=	-
Graspieper	20	10,3	11	5,6	=	-
Blauwborst	0	0	3	1,5	+	landelijke trend
Gekraagde roodstaart	6	3,0	12	6,2	+	biotoopverandering
Paapje	1	0,5	2	1,0	+	toeval / biotoopverandering
Roodborsttapuit	4	2,0	15	7,7	+	landelijke trend / biotoopverandering
Tapuit	0	0	2	1,0	+	biotoopverandering / onbekend
Grote lijster	5	2,6	7	3,5	=	-
Spotvogel	3	1,5	0	0	-	landelijke trend
Braamsluiper	0	0	2	1,0	+	onbekend
Grasmus	20	10,3	23	11,8	=	-
Zwartkop	12	6,2	15	7,7	=	-
Fluiter	1	0,5	1	0,5	=	-
Grauwe vliegenvanger	2	1,0	5	2,6	+	biotoopverandering
Bonte vliegenvanger	0	0	7	3,5	+	biotoopverandering / onbekend
Glanskop	1	0,5	3	1,5	+	uitbreiding verspreidingsgebied / biotoopverandering
Matkop	4	2,0	5	2,6	=	-
Boomklever	0	0	5	2,6	+	landelijke trend / uitbreiding verspreidingsgebied
Boomkruiper	7	3,5	17	8,7	+	landelijke trend / uitbreiding verspreidingsgebied
Wielewaal	1	0,5	5	2,6	+	onbekend
Grauwe klauwier	0	0	2	1,0	+	biotoopverandering
Putter	2	1,0	12	6,2	+	biotoopverandering / waarnemersverschil
Kneu	0	0	6	3,0	+	landelijke trend
Goudvink	0	0	3	1,5	+	uitbreiding verspreidingsgebied / voedselaanbod
Appelvink	1	0,5	6	3,0	+	onbekend / voedselaanbod
Geelgors	17	8,7	19	9,7	=	-
Rietgors	11	5,6	21	10,8	+	biotoopverandering

naast elkaar. Een verschil van meer dan 50% is beschouwd als een toe- of afname, waarbij de aannemelijke oorzaken staan vermeld. Verwijzingen naar landelijke aantalveranderingen slaan op

BMP-indexen van 2003 (SOVON). De meeste van de beheersingrepen die tot biotoopverandering en wijziging van soorten en aantallen broedvogels kunnen leiden, vonden plaats vóór 1997. In de

periode 1997-2004 zijn twee effectvolle ingrepen verricht in de Delleboersterheide: kappen en plaggen (zie tabel 1).

*Toelichting op enkele (van de 32)
soorten die tenderen naar toename*

De toename van de Dodaars betreft wellicht een normale aantalsschommeling in samenhang met droge of natte jaren. Aannemelijk is dat de Wintertaling (en ook de Slobeend) profiteerde van ingrepen na 1997 als gevolg waarvan de heide opener en natter is geworden. Afwijken-de aantallen bij deze soort ontstaan soms ook door verschillende beoordeling van pleisterende doortrekkers of terreingebonden vogels. Buizerds namen landelijk verder toe.

De toename van bosvogels (holtebroeders) als Kleine bonte specht, Glanskop en Boomklever heeft te maken met (regionale) uitbreiding van het broedareaal in oud(er) bos. Gekraagde roodstaart, Bonte vliegenvanger en Grauwe vliegenvanger (eveneens holtebroeders) reageerden vermoedelijk positief op het beheer, waardoor het bos een opener structuur kreeg. Deze vogels jagen op vliegende insecten op plaatsen waar zonlicht kan doordringen. De Roodborsttapuit, een soort die het landelijk voor de wind gaat, trof veel geschikt broedgebied aan in de gradiëntrijke heide en in gekapte bosranden met jonge struikopslag. Mogelijk werd ook de Kneu daardoor in grotere aantallen aangetrokken, hoewel hier ook een waarnemingsverschil kan meespelen. Vanwege groepsgewijs nestelgedrag is deze soort lastig te karteren. De Blauwborst rukt steeds verder op en schuwt als rietlandvogel natte heide met vennen en struwelen niet. De toename van de Tapuit, één van de landelijke 'zorgenkindjes', is opvallend. Voor deze soort blijkt hoe belangrijk de zandige, structuurrijke bodem met (oude) konijnenholen op de Hoorn is. Het toegenomen aantal Rietgorzen valt samen met plaatselijke verruiging, waaronder de Pitrus in de natuurontwikkeling en op de heide.

*Toelichting op enkele (van de 8)
soorten die tenderen naar afname*

Bij roofvogels, zoals de Torenvalk, kan toeval bepalen of paren het ene jaar net binnen en het andere jaar net buiten het gebied actief zijn. De afname van Scholtekster en Grutto sluit aan bij het landelijke patroon; recente indexen onderstrepen de malaise (Teunissen 2004). Dit geldt ook voor de (in ieder geval schaarse) Watersnip, maar de afname hier is waarschijnlijk te wijten aan het waarne-

Mannetje Roodborsttapuit in heidevegetatie

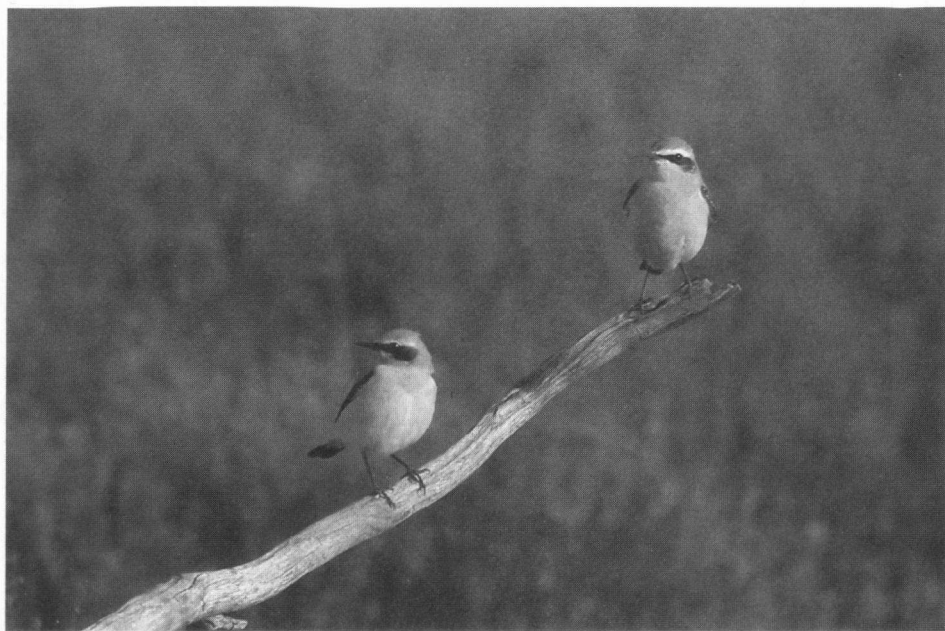
foto: Wolter van Dijk

mingsverschil. Uit de inventarisatie van 1997 (Kloosterman et al. 1997) blijkt nergens dat er territoriale vogels (op grond van mekkervluchten of kloktikken) zijn vastgesteld. De destijds opgevoerde aantallen zijn gebaseerd op losse individuen die opvlogen langs meanders en poelen. Voor Zomertortel en Spotvogel geldt een landelijke afname. De ogenschijnlijke afname van de Grote bonte specht moet sterk worden betwijfeld, aangezien het aandeel bos, ondanks de boomvellingen,

niet is gekrompen. Vermoedelijk is in 2004 terughoudender te werk gegaan met het noteren van uitsluitende waarnemingen, zodat sprake is van een waarnemingsverschil.

Soortbespreking

In de soortbespreking van 2004 worden enkele zeldzame of gebiedskenmerkende soorten kort uitgelicht, waarbij voornamelijk wordt ingegaan op het biotoopgebruik.

Twee mannetjes Tapuit

foto: Wolter van Dijk

Dodaars (17 territoria) De meeste Dodaars (9 paar) kwamen voor in de pingoruïne in het bos van de Diakonievane. Deze ondiepe plas biedt volop nestgelegenheid in de oeverzomen van Pitrus en in de natte, onverveende stroken. Op 6 en 28 mei zwommen meerdere oudervogels met jongen rond. Overige paren hielden zich op in heidevennen op de Catspoele en de Delleboersterheide, of in uitgegraven poelen van de natuurontwikkeling, zoals in de Diakonievane.

Wintertaling (7 territoria) De territoria van de Wintertaling lagen verspreid over de natte heide en de natuurontwikkeling waar vennen of poelen aanwezig zijn, zoals in de Catspoele (3 paar). Ook in of nabij de pingoruïnes van de Hoorn (1 paar) en van de Diakonievane (3 paar) kwam de soort voor. Alleen duidelijke paartjes en alerte, terreingebonden mannetjes of vrouwtjes met stiekem gedrag zijn als broedparen genoteerd.

Kokmeeuw (80 territoria) De kolonie vestigde zich op drijvende pollen Pitrus en op onverveende, met berkenstaken, Pitrus en Pijpenstrootje bedekte stroken in de pingoruïne van de Diakonievane. Vanaf het omringende pad was het ondoenlijk om alle, in de vegetatie schuilgaande, nesten te tellen. Broedparen zijn daarom geschat op basis van het twee keer tellen van 'alle' vogels boven en in de plas. Dit maximumaantal is vervolgens

gedeeld door 1,5 conform Van Dijk et al. (2004).

Kleine bonte specht (4 territoria) Roepende, alarmerende en roffelende vogels waren prominent aanwezig in het bos langs het Tjongerkanaal. Hier zijn oude en kwijnende eik, berk en els ruimschoots voorhanden.

Veldleeuwerik (31 territoria) De Hoorn bleek een klein eldorado voor Veldleeuweriken. Vooral de droge, heischrale vegetatie met borstelgras en de hier en daar met 'kleine' Akkerdistels begroeide dekzandkoppen, waren goed bezet. Maar ook in lager gelegen, korte, grazige delen aan weerszijden van de meander, werd de soort vastgesteld. Een paar toevallige nestvondsten, tussen jonge (of klein gebleven) Akkerdistels, wekte de indruk dat er vooral in deze vegetatie genesteld werd; wellicht omdat hier enige dekking van uitgaat.

Paapje (2 territoria) Vanaf begin mei zaten 'oorstrelend' mooi zingende mannetjes in diverse boompjes in de overgangszone tussen de heide en de natuurontwikkeling van de Delleboersterheide. Eén mannetje zat vaak in het enige, er wat verloren in de heide bij staande, roodendronstruikje te zingen.

Roodborsttapuit (16 territoria) Zingende en alarmerende (opgewonden tik-

kende) Roodborsttapuiten zaten 'vrijwel overall' waar sprake was van, voor deze soort optimale biotoopkenmerken. Zoals in berken- en gagelstruikjes, pionieruigten en jonge (braam)opslag in de heide, de natuurontwikkeling en open (gekapte) bosranden. Later in het voorjaar zwierfven her en der ouderparen rond met vliegvlugge jongen.

Tapuit (2 territoria) Nadat de vogels op doortrek het veld hadden geruimd, bleven tussen medio mei en juni uiteindelijk twee paar Tapuiten over die territoriaal en nestindicatief gedrag toonden (zingende mannetjes en in- en uitkruipen van konijnenholen). Ook tijdens aanvullende bezoeken in juni en juli waren deze vogels aanwezig. De Tapuiten vonden geschikt habitat in de Hoorn op zandruggen met kale bodem, open zand en (oude) konijnenholen. Deze gradiënt is voor Tapuiten van levensbelang, maar is door structurele verruiging, verbossing en een kwijnende konijnenstand steeds minder aanwezig in natuurgebieden.

Grauwe klauwier (2 territoria) De Grauwe klauwier werd voor het eerst waargenomen tijdens het vierde veldbezoek, op 27 mei. Op de Delleboersterheide zat een mannetje te brabbelen in een meidoorn, naast het toegangspad bij het klaphekje. Kort daarna vloog hij weg naar een robuuste braamstruik iets verderop waar ook een vrouwtje bleek te zitten. Het tweede paar, waarvan op 16 juni ook eerst het mannetje, alert zittend op prikkeldraad werd opgemerkt, koos eveneens voor een ferme braamstruik aan de rand van de heide en het zandpad in de Catspoele. Martin Brandsma was medio juni getuige van het feit dat beide paren volop bezig waren met het voeren van jongen.

Geelgors (25 territoria) Geelgorzen, uitgesproken bosrandvogels, bezetten vooral territoria in de overgangen van open heide, droog gras- of akkerland en boszomen. Daarnaast kwamen ook midden op de heide paren voor, mits er enkele bomen of boomgroepjes (van Groveden) aanwezig waren.

Evaluatie van beheer en mogelijkheden voor broedvogels

Voor de beoordeling van de betekenis en

mogelijkheden van het gebied, is de relatie tussen terreintypen en het voorkomen van diverse broedvogels van belang. Sturende (sleutel)factor hierin is het beheer. De beheerder streeft naar instandhouding en optimalisering van bestaande natuurwaarden, wat neerkomt op een combinatie van vrije ontwikkeling, eigen waterhuishouding, jaarrondbegrazing en procesgerichte maatregelen. In het beheerplan (Wolf & De Jong 2000) worden passende beheersuggesties aangedragen. Hieronder volgt per terreintype een samenvatting, met inbegrip van enkele conclusies en aanbevelingen.

Bos en struweel Het bos bleek aantrekkelijk voor specifieke bosvogels, zoals Kleine bonte specht, Gekraagde roodstaart, Fluitser, Bonte vliegenvanger, Grauwe vliegenvanger, Glanskop, Boomklever, Boomkruiper, Wielewaal en Appelvink (holtebroeders). Van deze soorten kwamen de meeste voor aan de noordkant van de Delleboersterheide, waar het (eiken)bos gekenmerkt wordt door oude bomen en dood hout met een open structuur. Dergelijk bos is aantrekkelijk voor vogels die nestelen in boomholten. Soorten als Gekraagde roodstaart, Bonte vliegenvanger en Grauwe vliegenvanger hebben open plekken en bosranden nodig omdat ze daar jagen op grote, vliegende insecten. Bij Wielewaal en Appelvink, beide soorten die in boomkruinen nestelen en foerageren, is het voorkomen mede afhankelijk van het voedselaanbod, zoals rupsen, vlinders, bessen en zaden. Van de roofvogels kwam de Buizerd goed uit de verf.

In de Diakonievane zou het bos wat meer openheid kunnen gebruiken, bijvoorbeeld door in het noordwesten de aangeplante Grove dennen te ruimen. Het bos is hier behoorlijk nat en zou beter aansluiten op de pingoruïne. Het struweelassortiment laat (in het hele gebied) momenteel enigszins te wensen over. Door gerichte maatregelen zou zich een natuurlijke boszoom kunnen vormen (Stortelder et al. 1999). Door singels herhaaldelijk te snoeien, op meidoorns en oude bomen na, wordt struweelvorming gestimuleerd. Het opener landschap dat zo ontstaat, biedt méér voedsel- en nestmogelijkheden voor diverse struweelvogels. Het voorkomen van Grauwe klauwieren in met braamopslag begroeide

De Delleboersterheide van vogelperspectief

foto: Karin Uilhoorn

randen tussen bos en open terrein, bewijst de waarde van deze overgangszones. Verdere uitbreiding van bos is, gezien de integrale doelstelling, geen eerste keuze. Mocht het grasland tussen de Delleboersterheide en de Alberdalaan op termijn kunnen worden verworven, dan ligt hier eventueel een mogelijkheid voor bos waarmee een betere gebiedsverbinding kan worden gerealiseerd.

Heide en grasland (en ruigte) De Delleboersterheide blijkt in trek te zijn bij diverse soorten, waaronder kenmerkende vogels met voorkeur voor heide met

geleidelijke, open randen en enkele bomen of boomgroepen: Boompieper, Gekraagde roodstaart en Geelgors. Ook soorten die gradiëntrijke (natte) heide met lage struwelen prefereren, zoals Blauwborst, Paapje, Roodborsttapuit, Grasmus en Kneu, kwamen goed uit de verf. In het grasland van de natuurontwikkeling, waar schrale vegetaties en Pitrus elkaar afwisselen, kwamen enkele Kieviten, Graspiepers, Veldleeuwerik en Roodborsttapuiten voor. De Kievit zag zijn kans schoon in terreindelen met gemaaid Pitrus, terwijl de Roodborsttapuit hier afkwam op uitgerasterde ruigten.

Matkop

foto: Wolter van Dijk

De Hoorn bleek van grote waarde voor de Veldleeuwerik, een graslandvogel die het tegenwoordig moeilijk heeft. Het voorkomen van de Tapuit toont aan dat dit graslandtype ook, mits voorzien van konijnenholen of andere grondholten, aantrekkelijk is voor (kritische) soorten die schaars begroeide plekken met kale bodem vereisen. In de delen met veel Akkerdistel kwamen hier ook Kwartel en Graspieper voor.

Het heide- en graslandbeheer lijkt voor diverse vogelsoorten vruchten af te werpen. Op onlangs geplagde en afgegraven heide is, in combinatie met het schraal bedekte grasland van de Hoorn, in principe geschikt habitat voor Boomleeuweriken ontstaan. Eventuele vestiging van de-

ze soort zou via doorstroming vanuit de dichtstbijzijnde kernpopulatie in het Aekingerzand van Appelscha moeten plaatsvinden. Jaarrondbegrazing zorgt voor het redelijk openblijven van de heide en het grasland, maar is onvoldoende tegen ongewenste bosvorming. Daarom blijft het nuttig aanvullende maatregelen te nemen, zodra te veel verruiging dreigt als gevolg van voortschrijdende successie.

Open water Het naast elkaar voorkomen van Dodaars, Geoorde fuut, Grauwegans, Wintertaling, Slobeend, Zomertaling, Waterral en Kokmeeuw illustreert de brede natuurwaarde van de vennen en poelen. In de pingoruïne van de Diakonievène kwamen al deze soorten, behalve de Slobeend, voor. De onverveende

stukken met natte ruigten bieden ideale nest- en schuilplaatsen. Een voldoende vegetatieaanbod in ondiep open water is een vereiste voor deze, overwegend schaarse, soorten. Een structuurrijke omgeving van natte heide of grasland op enige afstand van het water is belangrijk als nestel- en foerageergelegenheid. Dergelijke vogels profiteren mee van een beheer dat zich richt op het openhouden van heide en grasland met vennen of poelen. De pingoruïne in de Diakonievène zou waarschijnlijk nog aantrekkelijker zijn, als de omgeving opener zou worden. Dit is mogelijk door het kappen van inhammen in de noord- en westkant van het aangrenzende bos, in aansluiting op de open natuurontwikkeling.

Dankwoord

Voor het aandragen van achtergrondinformatie, kaartmateriaal en dergelijke, worden Sietske Rintjema, Johan Naberman en Mirella Wielenga bedankt. Martin Brandsma verschaftte aanvullende informatie over de Grauwe klauwier.

Literatuur

- DIJK, A.J. VAN 2004. Handleiding Broedvogel Monitoring Project (Broedvogelinventarisatie in proefvlakken). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- DIJK, A.J. VAN, F. HUSTINGS & M. VAN DER WEIDE 2004. Handleiding Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (kolonievogels en zeldzame broedvogels). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- KLOOSTERMAN, R., M. DE GROOT, F. CUPERUS & J. POELSTRA 1997. Broedvogelinventarisatie Delleboersterheide en Catspoele in 1997. Intern rapport It Fryske Gea, Olterterp.
- OSIECK, E.R. & F. HUSTINGS 1994. Rode lijst van bedreigde soorten en blauwe lijst van belangrijke soorten in Nederland. Technisch Rapport Vogelbescherming Nederland 12. Vogelbescherming, Zeist.
- STORTELDER, A.H.F., K.W. VAN DORT, J.H.J. SCHAMINEE & N.A.C. SMITS 1999. Beheer van bosranden, van scherpe grens naar soortenrijke gradiënt. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- TEUNISSEN, W. 2004. Weidevogels: wat moeten we er mee? SOVON-Nieuws 17 (2): 11-13.
- WIT, P.A.M. DE 1980. Beheerplan voor de Dellebuursterheide voor de periode 1981-1991. It Fryske Gea, Olterterp.
- WOLF, R. & R. DE JONG 2000. Beheerplan 2000-2025 Delleboersterheide & Diaconievène. Project 507. Eelerwoude Ingenieursbureau B.V., Rijssen / It Fryske Gea, Olterterp.

Klaas Jager,
SOVON Vogelonderzoek Nederland,
Rijksstraatweg 178,
6573 DG Beek-Ubbergen
tel. 0513-462094
e-mail: klaas.jager@sovon.nl